

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

ИЗВЕШТАЈ О МАГИСТАРСКОЈ ТЕЗИ

На седници Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду одржаној 28. јуна 2018. године одређена је комисија за оцену и одбрану магистарске тезе под насловом *Сликарство проскомидије морачког католика* коју је поднела Ана Спајић, дипломирани историчар уметности из Београда. За чланове комисије изабрани су др Миодраг Марковић, редовни професор Филозофског факултета у Београду, у својству ментора, др Драган Војводић, редовни професор Филозофског факултета у Београду, и др Зоран Ракић, ванредни професор Филозофског факултета у Београду. Пошто су чланови комисије прочитали тезу, подносе Већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

Магистарска теза Ане Спајић изложена је на 170 компјутерски обрађених страна, које поред основног текста укључују напомене и списак одабране литературе.

У тези је, као што њен наслов прецизно саопштава, проучен живопис у проскомидији цркве Успења Богородичиног у манастиру Морачи. Зидно сликарство католика Мораче представљало је једну од најзначајнијих сликарских целина српске монументалне уметности XIII века. Нажалост, оно је током 16. и 17. века претрпело велике обнове. Поред осталог, изнова је осликана и проскомидија. Нове фреске у том делу олтарског простора настале су око 1617. године. Иако оне не понављају доследно првобитни живопис, одавно су привлачиле пажњу историчара средњовековне уметности због неуобичајеног тематског програма. За истраживање су посебно занимљиве представа Премудрости са даровима светог Духа у своду и трпезом на северном зиду, композиција *Во гробе плотски* на јужном зиду и фигура светог Арсенија I, архиепископа српског, који служи проскомидију у доњој зони источног зида са светим Вавилом архиепископом антиохијским. Остале насликане светитељске

фигуре у протезису односе се на композицију Премудрости или је реч о засебним светитељским представама (архијереји и ђакони). Неке од наведених сцена и фигура и раније су разматране у науци, али живопис проскомидије Мораче никада до сада није био проучен као програмска целина, нити су његове програмске, иконографске и стилске одлике истражене у складу са начелима методологије савремене медијевистике. Сада је то учинила Ана Спајић и већ због тога њена студија заслужује пуну пажњу.

Магистарска теза се састоји од седам глава, од којих је најопширнија, трећа, издељена на два поглавља.

У првој глави, која носи наслов „Увод и историографија“, на почетку је укратко изложен предмет истраживања и дати су основни подаци о манастирском католикону и живопису проскомидије. Потом је прегледом претходних истраживања Мораче и њеног зидног сликарства, показано стање истражености теме која се обрађује. У даљем историографском осврту указало се и на истраживања специфично везана за службу проскомидије и њен развој, као и на новија изучавања у вези са српском богослужбеном праксом која временски прати настанак овог сликарства. На самом крају објашњена је структура рада и указано је на специфичне разлоге који су определили груписање сцена у три тематске целине.

У другој глави "Распоред и опис фресака" детаљно је пописан и описан живопис проскомидије. Програм фресака у северном делу олтарског простора Мораче, који је и од раније у великој мери био познат захваљујући студијама Сретена Петковића, додатно је у овом раду употпуњен, у првом реду, прецизним ишчитавањем досад необјављених натписа и исправљањем оних који су били непрецизно прочитани. Ово је значајно допринело јаснијој идентификацији и могућностима даљег изучавања, имајући у виду да су бројност и дужина писаних делова, већ запажени као једна од посебности по којима је овај програм препознатљив.

Трећа глава „Представе на своду и у највишим зонама зидова протезиса“, у два поглавља програмски и иконографски тумачи ретку композитну сцену Премудрости Божије обогашћену персонификованим представама седам дарова Светог Духа. У првом поглављу издвојено је анализирана тема дарова Светог Духа заснована на једном пасусу из Књиге пророка Исаије (Ис 11, 2–3). Поред анализе фигура и натписа који их прате, у трагању за могућим пнеуматолошко-догматским назначењима и перцепцији те теме у источнохришћанској богословској мисли, тежило се систематизованом предовачавању бројних извора – пре свега списка патристичке егзегезе, као и изабраних

новијих богословских осврта на те списе. Представа Премудрости Божија, заснована на учењу о Премудрости - Логосу, разматрана је у следећем поглављу кроз њене библијске изворе тј. егзегезу оба Завета, потом у контексту раног христолошког догмата и каснијих теолошких полемика, као и њеног места у богослужбеном поретку. Надаље су истраживани различити примери сликаних представа Премудрости и специфични склоп слике Премудрости обogaћене представама дарова Светог Духа, а у закључном делу поглавља ова средишња тема програма тумачена је интегрално са преосталим деловима композиција – фигурама пророка, хорова светитеља и Трпезом Премудрости, који заузимају углове свода и највишу зону зидова.

Четврта глава „Представе архијереја“, посвећена је многобројним фигурама светитеља приказаних фронтално у првој и другој зони живописа. Она започиње опширним одредницама о сваком светитељу, опремљеним најважнијим хагиографским и иконографским подацима. Потом је из различитих аспеката разматрана целина тог дела програма. Акценат у тумачењу стављен је на епископоцентричност и учење о јединству Цркве, као и на оне специфичности које се доводе у везу са еклесиологијом обреда протезиса.

Пета глава "Сцене повезане са обредом проскомидије " анализира и тематски обједињује оне делове сликаног програма који су у стриктној вези са службом проскомидије. Ту се разматрају фигуре светог Вавиле и светог Арсенија Српског приказане око стола Предложења у чину служења, као и текст молитве Предложења исписан на свицима које двојица архијереја држе у рукама. Потом се изучава представа Агнеца и инструмената страдања, као и мини циклус „Во гробе плотски“, који укључује четири композиције распоређене у два регистра. Циклус је надахнут текстом истоименог тропара који је од 14. века интегрисан у обред проскомидије. У интерпретацији наведених тема широко су употребљавани литургијски коментари Симеона Солунског и Николе Кавасиле.

У шестој глави укратко се разматрају стилске карактеристике живописа кроз посебности које одликују ликовни израз попа Страхиње, угледног зографа из Будимље.

Последња, седма глава тезе носи назив „Закључак“. Ту су поновљени најважнији закључци и претпоставке произашли из истраживања. При томе се приказане теме програмски обједињују и доводе у везу са појединим особинама и законитостима самог чина служења проскомидије.

Тежња ка исцрпном тумачењу богословски сложеног програма усмерили су истраживање кандидата ка комплементарним областима изучавања обухваћеним

различитим теолошким дисциплинама, што се огледа и у избору литературе. Текст стога донекле трпи од нагомилавања библијско-патристичких цитата. Нарочито трећа глава обилује ширим екстрактима из области догматског богословља и литургике, али таква концепција може се оправдати настојањем да се што прецизније протумачи представа на своду проскомидије која представља окосницу програма. Поједини налази и претпоставке изнети у магистарској тези Ане Спајић свакако ће бити подвргнути додатним проверама, али нема сумње да су њени истраживачки напори резултирали оригиналним научним радом и да магистарска теза проистекла из тих напора доприноси бољем познавању једне од значајнијих фреско целина у католикону манастира Мораче. Стога предлажемо Већу да кандидату одобри усмену одбрану рада.

проф. др Миодраг Марковић, редовни професор

проф. др Драган Војводић, редовни професор

проф. др Зоран Ракић, ванредни професор

Београд, 27. август 2018.